

Att söka kungligt tillstånd för giftermål: äktenskapsansökningar från besläktade personer under svenskt 1700-tal

Bonnie Clementsson

Inledning

År 1715 inledde den ogifte skomakaren Bengt Mattsson en sexuell relation under äktenskapslöfte med änkan Sissa Mattsdotter.¹ Även om kyrkan sedan länge hade propagerat för sexuell avhållsamhet tills den kyrkliga vigseln väl var genomförd, var det vid den här tiden fortfarande en utbredd sedvana, åtminstone bland allmogen, att inleda den sexuella relationen i förväg och gifta sig först då kvinnan blev gravid. Denna sedvana hade dessutom stöd i 1686 års kyrkolag.² Men när Sissa väl blev gravid och Bengt gick till prästen för att ta ut lysning, visade det sig att parets relation var förbjuden och att äktenskap dem emellan inte var att tänka på. Problemet var att Bengt, vid ett tidigare tillfälle, hade gjort Sissas styvdotter med barn, en handling han pliktat för "både världsligt och andligt".³ Sissas släktskap med sin styvdotter ansågs likvärdigt en biologisk förälders släktskap. Eftersom lagstiftningen jämställde släktband baserade på *biologiska relationer* med släktband skapade via *giftermål* eller via *sexuella kontakter* betraktades Bengt och Sissas relation som incestuös. Bengt och Sissa hävdade emellertid att de inte hade förstått att Bengts tidigare relation med styvdottern utgjorde ett hinder för deras egna äktenskapsplaner och en anhållan om eventuell äktenskapsdispens för dem skickades till kungen. Begäran avslogs dock och paret dömdes till 20 par spö respektive 16 par ris för sitt brott.⁴

Som exemplet visar var definitionen av incest under den tidigmoderna perioden mycket olik vår egen. Enligt modern svensk lagstiftning är endast medlemmar av den omedelbara kärnfamiljen (förälder/barn och helsyskon) förbjudna att ha sexuellt umgänge med varandra. Exemplet visar också att det inte fanns konsensus i samhället kring vilka relationer som kunde accepteras. Bengt och Sissa tycks från början ha varit helt okunniga om de gällande reglerna, men även efter det att de hade blivit informerade om reglerna ville de fortfarande gifta sig med varandra.⁵

Detta tyder på att de själva inte definierade sin relation som omoralisk eller opas-sande.

Sexuella relationer mellan närstående eller besläktade personer har genom historien reglerats på något sätt i de flesta kulturer. Men reglerna för vilka släktskapsrelationer som tillåtits respektive förbjudits har skiftat dramatiskt beroende på vilken tid och plats man studerar. I det antika Egypten och Persien accepterades till exempel äktenskap mellan personer inom kärnfamiljen.⁶ Medan dessa antika kulturer utgör exempel på extrem tolerans, för äktenskap mellan besläktade personer, utgör det moderna Korea exempel på det motsatta. Mellan 1957–1998 förbjöds där äktenskap mellan alla personer som delade samma efternamn och biologiska ursprung, vilket resulterade i att miljontals människor från en och samma stad blev förbjudna att gifta sig med varandra.⁷ De skiftande bestämmelserna indikerar att regleringen av incestförbud åtminstone delvis är resultat av sociala konstruktioner och som sådana influeras de ofelbart av den kulturella kontexten. När samhället och dess värderingar förändras påverkas också bedömningen av vilka relationer som ska definieras som incestuösa. Men vilka värderingar är det som har fått betydelse i dessa sammanhang?

Under tidigmodern tid hade Sverige en av de strängaste lagstiftningarna i Europa, angående sexuella relationer i förbjudna led, och de grövsta brotten straffades med döden.⁸ I dag är svensk lag en av de mest liberala i frågan.⁹ Det sena 1700-talet framstår i detta sammanhang som en brytpunkt mellan dessa två ytterligheter, vilket bland annat visas av en kraftig ökning av antalet dispensansökningar (se tabell 1). Under samma period ökade också antalet äktenskap mellan besläktade familjemedlemmar i stora delar av övriga Europa vilket visar att de svenska förhållandena samtidigt var del av en större internationell trend.¹⁰ Den allmänna inställningen till incestförbuden tycks således ha förändrats under den här perioden, även om de lagliga konsekvenserna av förändringen inte inträdde förrän en bit in på 1800-talet i Sverige.¹¹ Genom att studera argumentationen i dispensansökningarna och överhetens respons på dem vill jag i den här studien belysa några mönster och strukturer i det svenska samhället som påverkade inställningen till incest och incestförbud.

Lagstiftningen som reglerade de förbjudna leden

Under tidigmodern tid jämfördes alltså släktskap via blodet (skyldskapsrelation) med släktskap via giftermål (svågerskapsrelation).¹² En person ansågs följaktligen stå lika nära sin egen biologiska släkt som sin makas/makes biologiska släkt. Un-

Tabell 1: Dispenssökningar till kung/råd enligt Justitierevisionens diarium för respektive år⁶⁶

1920 års uppgifter är hämtade från konseljdatabas efter sökning "äktenskap* hinder" i justitiedepartementet. Siffrorna inkluderar också eventuella spegelrelationer (t.ex. morbror/farbror). Inom parentes = "varav halvsläkt".

	1730	1750	1780	1801	1815	1850	1870	1920
Skyldskap, 1+2 led diagonalt								
Faster/moster	-	-	-	-	-	-	-	1(1)
Syskonbarn	-	-	-	5(2)	2(1)	1	-	9(2)
Skyldskap, 2:a led sida								
Kusin	4(3)	40(4)	105(1)	153	264	-	-	-
Svågterskap, 1:a och 2:a led lodrät								
Styvbarn	-	-	-	-	-	1	-	1
Styvbarnbarn	-	-	-	-	1	-	-	-
Styvmor	-	-	-	-	-	-	1	-
Svågterskap, 1:a led sida								
Hustrus syster	-	-	1	10	36	58(8)	66(3)	-
Brors änka	-	-	-	7	13	27(2)	37(3)	-
Svågterskap, 1+2 led diagonalt								
Hustrus syskonbarn	1	-	5(4)	11	8	10	9(1)	-
Hustrus syskonbarnbarn	-	-	-	-	-	1	-	-
Hustrus moster/faster	-	-	-	-	-	1	-	-
Farbror/morbrors änka	-	-	1(1)	5(2)	18	8	5	-
Svågterskap 2:a led/>								
Hustrus styvdotter	-	-	-	1	-	-	-	-
Hustrus styvmor	-	-	-	-	-	1	-	-
Styvfars/sons änka	-	-	1	-	2	1	-	-
Styvfars/mors syster	-	-	-	-	1	-	1	-
Styvsöns styvdotter	-	-	-	-	1	-	-	-
Styvsöns styvdotters styvdotter	1	-	-	-	-	-	-	-
TOTALT	6	40	113	192	346	109	119	11

der medeltiden hade lagarna i Sverige, liksom i den övriga kristna världen, baserats på den katolska kyrkans extremt utvidgade tolkning av Bibelns incestförbud.¹³ Antalet förbud ifrågasattes dock i samband med reformationen vilket ledde till en utdragen diskussion kring gränsdragningen mellan legala och illegala sexuella relationer mellan släktingar. Debatten pågick mellan jurister och teologer i hela Europa från och till i hundratals år.¹⁴ Slutligen fastställdes den svenska regleringen av incestförbuden och deras straffrättsliga konsekvenser 1734, i samband med lanseringen av en ny lag. Enligt denna lag skulle sexuella relationer inom släkten förbjudas och bestraffas enligt nedanstående tabell:

Tabell 2: Incestförbud och straffrättsliga konsekvenser enligt 1734 års lag.¹⁵

Relation	Närhet	T.ex. en mans relation med sin... ...eller motsvarande	Straff
Skyldskap	1:a led lodrät	Mor/dotter	Döden
	2:a led lodrät	Mormor/farmor/barnbarn	Döden
	1:a led sida	Syster/halvsyster	Döden
	Diagonalt, lodrät/sida	Faster/moster/syskonbarn	Döden
	2:a led sida	Kusin	Böter
Svågarskap	1:a led lodrät	Styvmor/svärmor/styvdotter/ svärdotter	Döden
	2:a led lodrät	Styvdotterdotter/farfars änka	Döden
	1:a led sida	Hustrus syster/brors hustru/ två systrar	Spö/ris/fängelse
	Diagonalt, lodrät/sida	Farbrors/morbrors änka/ hustrus syskonbarn	Böter/spö/ris/ fängelse
	2:a led	Hustrus kusin/hustrus styvmoder/styvsons änka	Böter

Parallellt med förbuden hade det alltsedan medeltiden funnits en möjlighet att söka dispens för enstaka äktenskap inom de förbjudna leden.¹⁶ I katolska områden hanterades dessa dispenser helt av kyrkan eller i förlängningen av kyrkans högsta överhuvud – påven.¹⁷ Eftersom kungen i de protestantiska länderna var överställd kyrkan var det istället hans godkännande som de protestantiska undersåtarna behövde.¹⁸ Från och med reformationen i Sverige var det alltså möjligt att skicka en ansökan till kungen om man ville gifta sig med någon som man var besläktad med i något av de förbjudna leden. Man kan se sådana dispensansökningar som en utmaning av regelverket. De som ansökte om dispens för sådana äktenskap ansåg uppenbarligen inte att just deras relation var syndig eller brottslig och med all sannolikhet förväntade de sig inte heller att omgivningen skulle reagera övervägande negativt på den.

Förbuden motiverades i första hand religiöst och i teorin var Guds lag orubblig. Men lagtexten följde inte Bibelns exakta ordalydelse, och i praktiken kunde tillämpningen av förbudet påverkas av opinionen. Under 1600-talet hade exempelvis förbudet emot kusinäktenskap ifrågasatts kraftigt av den svenska adeln som menade att detta förbud inte alls borde finnas eftersom det inte stod med i Bibeln.¹⁹ Vissa länder hade också valt att liberalisera kusinäktenskap i samband med att länderna blev protestantiska.²⁰ I Sverige var motståndet starkt emot en sådan generell liberalisering, men trots detta förekom kusinäktenskap ändå. Ibland medgavs en kunglig dispens för äktenskap mellan kusiner och det hände också att par löste problemet genom att åka utomlands och gifta sig.²¹ Men i den inhemska debatten var de rättslärdas länge oense. Den 1 mars 1678 fastställde den svenske kungen att kusinäktenskap helt skulle förbjudas.²² Men redan två år senare fick han upphäva detta beslut och i stället formellt öppna möjligheten för alla att söka dispens för att gifta sig med sin kusin.²³ Från och med 1680 blev det därmed officiellt sett tillåtet att söka dispens för kusinäktenskap. Påtryckningarna och ifrågasättandena av förbudet hade således resulterat i en viss lättnad av regelverket, och även om hela debatten fördes på en teologisk grund kan man misstänka att det egentligen var ekonomiska intressen hos framför allt adeln som indirekt drev fram förändringen.²⁴ Men finns det fler faktorer, vid sidan om de religiösa och de ekonomiska, som kan ha influerat inställningen till och bedömningen av äktenskap i de förbjudna leden?

Dispensansökningar – påtryckningar från folket

Under hela 1700-talet förekom det dispensansökningar från enskilda individer i landet som ville gifta sig med någon som de enligt gällande lag var förbjudna att äkta. Då hindret utgjordes av alltför nära släktskap gällde det oftast kusinrelationer eller svågerskapsrelationer i andra eller fjärmare led.²⁵ Domkapitlen fick åtskilliga förfrågningar angående äktenskap mellan besläktade personer från enskilda sökanden eller från lokala kyrkoherdar som frågade å sina församlingsmedlemmars vägnar (se tabell 3).²⁶ Flera av dessa förfrågningar gällde relationer där det fanns tydliga riktlinjer. Egentligen var det endast kusinrelationer (inklusive svågerskapsled *bustrus kusin*) som behövde kunglig dispens. Alla andra relationer var officiellt sett antingen helt förbjudna eller helt tillåtna. Trots detta tvekade de lokala kyrkoherdarna. Fick man egentligen gifta sig med sin *bustrus brors änka*? Eller sitt *kusinbarn*? Eller sin *moders kusin*? Och hur var det med sin *kusins änka*? Och var det tillåtet för en man att äkta sin *morbors änkas barn* från en tidigare relation?²⁷

Tabell 3: Dispensansökningar till Skara Domkapitel för respektive period

GLA: SD volym AI:30–34, AI:55–62. Inom parentes = ”varav halvsläkt”.

	1710-34	1775-1806
Skyldskap, 2:a led		
Kusin	8	16
Skyldskap 1+2 led (diagonalt)		
Förälders kusin	8 (2)	
Kusinbarn	10	
Svåggerskap 1:a led lodrät		
Far och son		1
Svåggerskap 1:a led sida		
Styvsyster		2
Svåggerskap 1+2 led (diagonalt)		
Hustrus syskonbarn/barn	8 (3)	3 (1)
Syskons styvbarn	3 (2)	3
Svärbarns syskon	2	
Styvförälders syskon	2	8
Farbrors änka		1 (1)
Svåggerskap 2:a led/>		
Hustrus brors änka/hustrus mans syster	6 (2)	2
Hustrus kusin	5 (2)	
Kusins änka	5 (1)	
Två kusiner	2	
Styvfars syskonbarn	1 (1)	1
Styv/mor/farfars änka	3	
Hustrus syskonbarns styvdotter	1	
Hustrus syskonbarns änka	2	
Hustrus morbrors änka	1 (1)	
Hustrus kusins änka	1	
Morbrors änkas barn	1	
Mormors/fars brors änka	1	1
Mosters mans änka	3	
Kvinna + farbrors änka	1	
Hustrus styv-barnbarn	1	
Svärfaders änka	1	
Styvfärbrors änka		1
Totalt skyldskap/svåggerskap	26/50	16/23

Skiljelinjen mellan det tillåtna och det förbjudna upplevdes inte vara knivskarp, åtminstone att döma av de ansökningar som konsistoriet fick behandla.

Det förekom även förfrågningar om relationer där domkapitlets ledamöter försökte avråda de sökande från äktenskaplig förening, trots att relationen inte var förbjuden. Det fanns exempelvis ingen lag som hindrade en man från att gifta sig med sin *styvmoders moster* eller sin *mosters mans änka*, men domkapitlets ledamöter ansåg uppenbarligen att detta var olämpliga relationer eftersom de försökte avstyra sådana föreningar. Men om de sökande vägrade ge upp sina äktenskapsplaner fanns det alltså inga formella hinder för dem i de här fallen.²⁸

Då och då hände det att också domkapitlets ledamöter blev osäkra på vilka regler som gällde, vilket orsakade längre överläggningar eller en officiell förfrågan hos Kungl. Maj:t.²⁹ Men i de flesta fall kunde de sökande få klart besked, positivt eller negativt, från domkapitlet. I de fall beskedet blev negativt, men relationen ändå inte var alldeles förbjuden, kunde de berörda ansöka om dispens hos kungen. Ibland var domkapitlets prästerskap även berett att agera mellanhand och författa skrivelsen till kungen för att på så sätt visa sitt stöd för relationen, men det hände också att de nekade. År 1711 inkom en förfrågan till Skara domkapitel från Jon Jonsson från Råttekullen. Jon hade, som det formulerades, i "några år under äktenskapslöfte, av blind enfaldighet besovit sitt syskonbarn [sin kusin]", och gjort henne gravid varpå paret nu ville gifta sig. Jon visade intyg från sin lokala pastor och från den övriga församlingen, att han alltid hade fört ett hederligt och ordentligt leverne och bad domkapitlet om hjälp att skriva en dispensansökan till kungen. Detta ville domkapitlet dock inte åta sig.³⁰

De förfrågningar och ansökningar som skickades till Kungl. Maj:t behandlades i justitierevisionen, lades fram för konungen själv eller i hans frånvaro för det kungliga rådet, varpå beslut om bifall eller avslag fattades.³¹ Vid ett flertal tillfällen under 1700-talet utgick, förutom direkta svar på ansökningarna, officiella brev från Kungl. Maj:t till alla domkapitel och hovrätter. I breven angavs vilket utslag olika ansökningar hade fått baserat på den förbjudna relation som var aktuell. Vanligen bifogades också en kort motivering till beslutet vilket troligtvis syftade till att skapa en större likformighet i överhetens sätt att hantera liknande förfrågningar.³²

I början av århundradet oroade man sig, från överhetens sida, för att dispensmöjligheten skulle missbrukas för att legitimera en från början olaglig förbindelse. Detta var förmodligen också anledningen till att domkapitlet vägrade hjälpa Jon Jonsson att söka sin dispens i exemplet ovan. Åren 1725, 1733 och 1735 utgick brev från kungen till hovrätterna att endast sökanden som hyste en "ärbar kärlek" till varandra och som inte hade påbörjat sitt tilltänkta äktenskap "uti lösaktighet"

skulle få sin äktenskapsansökan beviljad. Om inte dessa förutsättningar förelåg kunde de sökande inte vänta sig bifall på ansökan utan i stället skulle de straffas enligt lagens bokstav, vilket i de flesta fall rörde sig om böter.³³ Möjligen fanns det visst fog för denna oro från överhetens sida. I augusti 1729 skrev biskopen i Skara, Jesper Swedberg, till kungen och redogjorde för ett sådant fall. I brevet berättade han om kusinerna Sven Johansson och Johanna Persdotter som hävdade att de hade blivit lurade av ett rykte som sa att man inte längre behövde söka kunglig dispens för att få gifta sig med sin kusin. Ärendet aktualiserades då paret ansökte om äktenskapsdispens först ett år *efter* det att de hade avlat barn med varandra, och detta trots att det kungliga brevet, som varnade för just dessa fall, hade kungjorts i parets församling vid tidigare tillfälle. Biskopen ansåg det därför vara angeläget att kungens brev skulle distribueras i nya tryckta exemplar till alla kyrkoherdar i stiftet för att återigen kungöras inför folket.³⁴

Trots denna på ytan restriktiva inställning förekom det att de som hade påbörjat sin relation på ett "osedligt" sätt fick sin ansökan godkänd. Den ovan nämnde Jon Jonsson från Råttekullen ansökte på egen hand om kungligt tillstånd för sitt tilltänkta äktenskap, vilket också bifölls i slutänden.³⁵ Likaså tilläts kusinparet Sven Johansson och Johanna Persdotter att gifta sig trots att de redan hade avlat barn med varandra.³⁶ Den hårda retoriken till trots, var överheten alltså i praktiken beredd att tumma på reglerna hellre än att riskera att folket fortsatte med vad man ansåg vara ett otuktigt leverne. Det är välkänt inom forskningen att den äktenskapliga institutionen vid den här tiden ansågs vara en förutsättning för hela den samhällseliga stabiliteten vilket kan förklara överhetens ageranden i dessa frågor.³⁷

Även om det förekom dispensansökningar för äktenskap i förbjudna led under hela 1700-talet ökade antalet ansökningar som nådde justitierevisionen radikalt mot slutet av århundradet. Från att ha legat på en handfull ärenden per år i början av 1700-talet steg siffrorna till mellan 200 och 300 ansökningar per år omkring 1800 (se tabell 1). I början av 1700-talet var ansökningarna relativt korta och koncisa. I flera fall uttryckte sig de sökande sakligt kring reglerna och påpekade något i stil med att *eftersom ett visst släktskap föreligger bör kungens tillstånd härmed sökas*.³⁸ Men man kunde också åberopa mer känslamma skäl för att förbindelsen skulle kunna fullföljas. Någon sa sig ha fattat "hjärtligt tycke" eller "sinnligt tycke" inbördes, ett annat par anhöll "enträget" om att få gifta sig med varandra. Trots att konsistoriet försökte avråda dem på det bestämdaste hade detta par "icke kunnat avrådas" från att söka dispens för sin relation.³⁹

Omkring sekelskiftet 1800 blev dispensansökningarna både längre och utförligare. Allt fler argument åberopades för att få igenom sin ansökan, både praktiska sådana och känslomässiga. De allra flesta ansökningarna gällde kusinrelationer

men det blev också allt vanligare med ansökningar från svågerskapsrelationer ända in till första led. Samtliga framhöll, mer eller mindre starkt, att förbindelse handlade om en *ren* eller *kristlig* kärlek och att de sökande var av *god frejd* och *ärbar vandel*. En bonde benämndes "ärlig och beskedlig" med "god levnadsvandel" och "fri från all annan förbindelse".⁴⁰ En annan intygades "äga en god kunskap i sin kristendom", föra "ett kristligt leverne" och begärde sin tillkommande kusin "utan köttslig beblandelse på ett kristligt sätt".⁴¹ Välborne Emanuel Strähle och hans kusin, fröken Elisabeth Strähle, hyste en "oskyldig förklarad kärlek och tillgivenhet" för varandra och önskade ingå "en helig äkta förbindelse". Båda ska dessutom alltid ha fört ett "kristligt", "anständigt" och "ärbart" leverne till prydnad för sin "förfärdiga börd".⁴² Ett kusinpar hade i flera år umgåtts med "en anständig förtroelighet" som med tiden vunnit i styrka tills den förvandlats till en "ren och uppriktig kärlek".⁴³ Hans Knutsson och Pernilla Bengtsdotter önskade få sin ansökan beviljad då de kände en "ren och anständig kärlek" för varandra.⁴⁴ Johannes Larsson och hans kusin pigan Greta Johansdotter försäkrade att deras tilltänkta äktenskap var "grundat på dygden" och hade "de renaste, de ärligaste ja tilläteligaste avsikter".⁴⁵

Exemplen kan mångfaldigas. Kanske ansåg även de sökande att detta var viktiga omständigheter eller också var argumenten endast taktiskt betingade för att beveka överheten att bifalla äktenskapsansökan. Vidare påpekades det ofta att det tilltänkta äktenskapet i framtiden skulle leda till de sökandes *enskilda lycka* och *sällhet*. Denna lycka låg emellertid i konungens milda händer och man satte sin tillit till hans rättvisa bedömning. Johan Adolf Hedberg poängterade i sin skrivelse att hans och hans tilltänkta ansökan inte alls skedde "i avsikt att tillfredsställa flyktiga begär, utan med en stadgad föresats att söka [...] inbördes sällhet".⁴⁶ Även Peter Brunström förknippade ett eventuellt bifall på sin ansökan med en "inbördes sällhet" för sig och sin tillkommande.⁴⁷ Nils Berg Andersson såg sin ansökan som en "bön" om "lycka" inför den kungliga tronen varifrån "sällhet spridas" över undersåtarna. Andersson betonade också att hans och hans fästlös "efterlängtrade lycka [skulle bli] stor i framtiden" om de fick kungens nådiga bifall.⁴⁸ Ett par beskrev hur de, om deras ansökan skulle avslås, hade tvingats "gå med sorgsna ansikten och kvidande hjärtan".⁴⁹

Det är här intressant att notera den betydelse som ömsesidig kärlek och lycka tillmättes i dessa ansökningar, vilket ligger i linje med nyare forskning. Historikern Anna Nilsson har till exempel visat hur den jordiska lyckan uppvärderades efter sekelskiftet 1800. Tidigare hade *begäret* mestadels uppfattats som ett hot mot ordningen och mot den enskildes sinnesfrid varför det till varje pris skulle kontrolleras av förnuftet med dygdena som styrmedel. Nu fick *känslan* mer posi-

tiva konnotationer. Kärlek, ömhet och medkänsla beskrevs allt oftare som kristna dygder och lycka var något man kunde hoppas få uppleva redan i jordelivet.⁵⁰ I flera fall framhölls också ett mer praktiskt perspektiv i dispensansökningarna. Samtidigt som de sökande beskrev den ömsesidiga vänskapen, tillgivenheten och respekten som de kände för varandra, betonade de att de hade familjens och släktens medgivande samt att äktenskapet skulle vara till stor fördel för dem själva, ur ekonomisk eller social synvinkel, eller för barnen i familjen som genom förbindelsen fick en ny förälder.⁵¹

I ansökan från skomakargesäll Magnus Norling (26 år) och hans styvfars änka Catharina Söderström (28 år) lyftes också den praktiska fördelen med deras eventuella giftermål fram. Magnus var son till en sämskmakare som hade dött flera år tidigare. Modern hade då gift om sig med en man vid namn Hans Ekman, men dog själv en kort tid därefter. Hans Ekman, som alltså var Magnus styvfar, gifte i sin tur om sig med Catharina varpå även han dog efter något år. Kvar i hushållet fanns nu Magnus och Catharina. Paret påpekade i sin ansökan att de redan hade bott tillsammans i några år och att Magnus var den som förestod sämskmakarverkstaden. De uttryckte en oro för att deras gemensamma hushåll skulle rubbas och för att sämskmakarverksamheten skulle skadas allvarligt om de inte fick gifta sig.⁵²

I alla dessa ansökningar låg en implicit utmaning av den officiellt rådande normen. Genom att överhuvudtaget be om ett kungligt tillstånd för att gifta sig underkände man indirekt lagens egentliga legitimitet. De sökande såg inte sin relation som avvikande eller omoralisk utan strävade, på de sätt som stod dem till buds, efter att legalisera sitt förhållande. Argumentationen i ansökningarna representerar vilka skäl de sökande åberopade för att den officiella regleringen skulle underkännas. I nästa avsnitt ska vi se hur överheten reagerade på de utmaningar som ansökningarna representerade och ifall somliga argument var mer framgångsrika än andra.

Dispensansökningar – överhetens respons

Oavsett vilka argument de sökanden åberopade visar det sig att det framför allt var en omständighet som fick avgörande betydelse för om ansökan godkändes eller ej. Visserligen frågades det hela tiden efter huruvida de sökande var av ”god frejd” eller om de hade inlett en sexuell relation i förväg, men detta var inte ensamt något definitivt skäl för avslag vilket vi har sett exempel på. Argumentationen i dispensansökningarna avslöjar en ökad önskan (eller krav på) att uppnå individuell lycka och sällhet men just dessa argument tycks inte heller ha påverkat utfallet

märkbart. Den utan jämförelse viktigaste faktorn som beslutsfattarna tog hänsyn till, då de avgjorde om en ansökan skulle bifallas eller avslås, var i stället *de sökandes inbördes släktpositioner*, eller med andra ord om *vördnaden mellan förälder och barn kunde äventyras*.

Den hierarkiska relationen mellan föräldrar och barn tillmättes generellt stor betydelse. Den markerades tydligt i den lutherska hustavlan och fick alltså också stora konsekvenser för den praktiska hanteringen och bedömningen av dispensärenden. Den svenske juristen Johan Stiernhöök, hade redan i slutet av 1600-talet, då han redogjorde för incestförbudens motiv, tagit upp *föräldraauktoriteten* som en avgörande faktor att ta hänsyn till i dessa sammanhang. Enligt denna logik stod exempelvis en mans moster i en liknande familjeposition till mannen som hans egna föräldrar. Därför var det mannens plikt att visa samma respekt och lydnad för sin moster som för sina egna föräldrar. Eftersom mannen ansågs vara den dominerande parten i en äktenskaplig relation skulle den samhällseliga hierarkin sättas ur spel om han samtidigt stod i underordnad barn-position till den person som han skulle vara överordnad i sin roll som äkta man. Dessa skäl var inte lika starka om det i stället handlade om ett syskonbarn till mannen, eftersom mannens auktoritära föräldraroll liknade den äkta mannens.⁵³ Relationen mellan en man och hans syskonbarn var inte heller accepterad men den gick inte på lika stark kollisionkurs med övriga samhällseliga värderingar som då en man ville gifta sig med exempelvis sin moster.

Flera handlingar vittnar om den hierarkiska familjerelationens betydelse under hela 1700- och en bit in på 1800-talet. I ett kungligt brev från 1769 gav kungen avslag på en ansökan där en man begärde att få gifta sig med sin *svärsons dotter*. I brevet motiverades avslaget med att kvinnan: "skulle bli sin styvmoders styvmoder och sin faders styvsvärmoder" varvid de "ömsesides åliggande plikter blandas, samt vördnaden emellan föräldrar och barn spillas".⁵⁴ Samma eller mycket snarlika argument användes då olika män nekades äktenskap med sin *bustrus styvdotter* 1738, sin *styvsons styvdotter* 1744, sin *styvmorbrors änka* 1752 och sin *styvfaders änka* 1774.⁵⁵ Historikern Andreas Marklund har uppmärksammat ett liknande fall från 1772 då en man ville gifta sig med sin styvfars änka. Detta nekades paret med kraft av 1734 års lag (2 kap. 6 §) och en kunglig förordning från 1703. Marklund missar att förbudet finns representerat i lagtexten och att avslaget faktiskt följde gängse rutiner för den här tiden men slutsatsen, att relationen utmanade normerna lika mycket på grund av den sociala familjepositionen som på grund av släktbanden, stämmer överens med min tolkning.⁵⁶

I samband med en debatt i riksdagen 1809, om en eventuell liberalisering av vissa incestförbud, summerades lagutskottets tidigare argument för varför upp-

rätthållandet av föräldravördnaden var så angelägen. Här påpekades att eftersom "sinnligheten" var extra stark under ungdomstiden måste den "böjas under andras förnuft och vänjas vid lydnad" till dess individen hade mognat och "kunde lyssna till sitt eget förnuft". För att vidmakthålla och skydda den naturliga vördnaden och respekten som den yngre generationen kände för den äldre var det därför viktigt att avvärja alla tankar på intima relationer dem emellan. Föräldrarna ansågs *av naturen* vara huvudansvariga för barnens uppfostran, men om föräldrarna dog innan barnen var myndiga förväntades deras syskon eller makar överta ansvaret för den yngre generationen. Således var alla relationer i skyldskap eller svågterskap i upp- eller nedstigande led (*mor/dotter/moster/syskonbarn/svärmor/styvdotter/farbrors änka etc.*) förbjudna och överträdelser medförde hårda straff. Denna vörnad för den äldre generationen ansågs vara av fundamental betydelse både för den enskilde medborgaren och för ordningen i samhället.⁵⁷

Mot slutet av 1700-talet förändrades överhetens bedömning av vissa dispensansökningar. När släktskapet var i andra svågterskapsled, det vill säga när två äktenskap skilde mellan man och kvinna (*styvfars änka/styvsons styvdotter*) godkändes några äktenskapsansökningar även då relationen stred emot föräldravördnaden.⁵⁸ Parallellt med att antalet dispensansökningar ökade dramatiskt de sista decennierna av århundradet förändrades alltså också den officiella bedömningen av somliga relationskategorier. I den praktiska bedömningen av de sökandes inbördes släktposition fanns också ett kraftigt genusmässigt inslag. I diagonalt svågterskapsled godkändes dispensansökningarna enbart om kvinnans familjposition kom från en yngre generation än mannens (*bustrus syskonbarn*).⁵⁹ Om kvinnans familjposition var från en äldre generation än mannens (*farbrors änka/morbrors änka*) avslogs äktenskapsansökan i stället, trots att släktskapet var lika nära.⁶⁰

Johannes Håkansson (31 år) och hans morbrors änka, Brita Christina Jacobsdotter (38 år) förefaller ha varit mycket angelägna om att få gifta sig. De skrev i sin ansökan att de var övertygade om att den "rena böjelse" som de kände för varandra skulle leda till ett "lyckligt giftermål"; att de kände en "ständigt tilltagande [...] kärlek" för varandra; att deras lust att leva helt skulle försvinna om deras ansökan skulle avslås. Med en bifogad skrivelse intygade prästen från deras församling deras goda vandel och deras angelägenhet i ärendet. Paret ska, enligt hans vittnesmål, ha bedyrat sin "outsäckliga böjelse för varandra" med "tårar i ögonen". Prästen la också till att den "ringa åldersskillnad" som förelåg mellan de sökande, vida övervägdes av mannens mognad.⁶¹ Paret's böner var dock förgäves och kungen avslog ansökan.⁶²

Trots att Johannes och Brita Christina var relativt nära varandra i ålder ansågs de ändå stå i ett barn-förälderförhållande till varandra bara genom deras respek-

tive position inom släkten. Att det var Brita Christina som kom från den äldre generationen förstärkte problematiken ytterligare eftersom hon kom att hamna i en auktoritär föräldrapposition till honom. Besluten hade alltså inte något med de sökandes ålder att göra egentligen, utan det var först och främst deras respektive familjepositioner som blev avgörande för myndigheternas beslut att avslå deras dispensansökan. Den auktoritära föräldrarollen gentemot yngre generationer och den äkta mannens auktoritära position gentemot hustrun var dock jämförbara och uppfattades i praktiken inte som motstridiga mot varandra. Detta faktum blir uppenbart då man studerar äktenskapsförfrågningar i diagonalt svågerskapled (*bus-trus syskonbarn/farbrors änka*) från sent 1700-tal, eftersom den ena relationen accepterades medan den andra förbjöds trots att närheten i släktskap var densamma.

Föräldravördnaden, föräldraauktoriteten eller respekten mellan generationerna är alltså den princip och samhällsnorm som kan förklara att biologiska kusiner hade relativt lätt att få dispens under hela 1700-talet, medan det dröjde till 1800-talet innan det blev möjligt för en man att få dispens för att gifta sig med till exempel sin farbrors änka – en relation helt utan biologiska band. Naturligtvis påverkades bedömningen också av det faktum att Bibeln explicit förbjöd äktenskap mellan en man och hans farbrors änka medan förbudet emot kusinäktenskap ansågs vara världsligt förankrat.⁶³ Jag vill dock hävda att föräldraauktoriteten hade en starkare praktisk påverkan för utfallen eftersom det var denna princip det aktivt hänvisades till i utslagen. Dessutom var incest i andra svågerskapsled (*styvvars änka/bus-trus styvdotter*) också världsligt förankrat, men sådana ansökningar avslogs ändå konsekvent under större delen av 1700-talet, med den specifika motiveringen att relationen stred emot föräldravördnaden. Om det hade varit det explicita förbudet i Bibeln som hade varit avgörande för utslagen, borde dessa relationer ha godkänts på samma rutinmässiga sätt som ansökningarna från två kusiner.

Avslutande diskussion

Det är uppenbart att det mot slutet av 1700-talet fanns ett visst tryck från folket som bidrog till en liberalisering av de strikta reglerna för äktenskap i förbudna led. Antalet dispensansökningar ökade stadigt under perioden och de relationskategorier det handlade om försköts från andra eller fjärrare led till första led i sida. Dock var det ovanligt med ansökningar där de sökande stod i vertikalt förhållande till varandra. Även om incestförbuden i 1700-talets Sverige i första hand motiverades av religiösa argument är det tydligt att andra faktorer och värderingar spelade roll då man diskuterade och förhandlade kring förbudsgränserna på olika

arenor i samhället. En sådana bakomliggande faktor var troligen ekonomiska incitament som föranledde påtryckningar från framför allt adeln, då de genom strategiska äktenskap försökte hålla familjens tillgångar inom släkten.⁶⁴ Den förändrade inställningen till incestuösa relationer som skedde i Sverige vid den här tiden hade samtidigt sin motsvarighet i flera övriga europeiska länder, vilket talar för att förändringen var ett led i en större strukturell förändring med såväl ideologiska som kulturella förtecken.⁶⁵

I den här studien har jag valt att lyfta fram hur en specifik samhällsnorm förefaller ha influerat utvecklingen, nämligen föreställningar kring *familjemedlemmarnas inbördes position*. Dessa föreställningar blev avgörande för bedömningen av de enskilda dispensansökningarna. Argumentationen från de sökande visar på en ökad tendens att framhålla kärlek och individuell lycka som motiv för äktenskapsbildningen, men dessa argument tycks inte ha inverkat på den maktavande elitens bedömning. I stället var det de sökandes respektive familje-position som blev avgörande för dispensansökningarnas utslag. Beroende på vilken position en familjemedlem hade inom familjen fanns det olika förväntningar på dennes uppförande gentemot övriga familjemedlemmar. En förälder förväntades styra och vägleda den yngre generationen medan barnen var skyldiga att visa respekt och vördnad inför äldre familjemedlemmar. Denna maktrelation uppfattades vara både positiv och viktig för den samhälleliga balansen. Eftersom ett eventuellt äktenskap mellan personer besläktade i upp- eller nedstigande släktled ansågs kunna underminera den naturligt hierarkiska relationen mellan generationerna, avsågs alla sådana äktenskapsansökningar oavsett vilken ålder de sökande hade.

Mot slutet av århundradet blev överhetens bedömning av relationer i andra svågerns ledet (*styvvars änka*) mindre sträng och de första äktenskapen av detta slag beviljades. Dispensansökningar godkändes också i de fall släktskapet var diagonalt och mannens familje-position var över kvinnans (*bustrus syskonbarn*) men inte om relationen var den omvända (*farbrors änka*). Detta visar att föreställningarna kring föräldraauktoriteten också var knutna till genusrelaterade föreställningar där den äkta mannens auktoritet gentemot hustrun jämfördes med föräldrarnas auktoritet över barnet.

Den tonvikt, som överheten fäste vid värnet av föräldraauktoriteten, tycks ha haft ett visst stöd hos den breda allmänheten, eftersom dispensansökningar som utmanade denna princip var väldigt sällsynta. Antingen var denna typ av vertikala släktskapsrelationer mindre välsedda även bland allmogen eller också fanns det en medvetenhet om att dispensansökningar, där de sökande stod i detta släktskapsförhållande till varandra, sannolikt inte skulle godkännas av kungen. Men det fanns dock vissa undantag. De tidigare nämnda Johannes Håkansson och hans

morbrors änka Brita Christina Jacobsdotter ansåg inte att det fanns något legitimt hinder för deras äktenskap. De var nästan jämnåriga; de älskade varandra och ville gifta sig trots sin inbördes släktration. De fick stöd av sin lokala präst och förväntade sig antagligen också att deras äktenskap skulle accepteras i det övriga lokalsamhället. Men från myndigheternas håll var man mindre intresserad av de enskilda omständigheterna som eventuellt talade emot att föräldraauktoriteten utmanades, exempelvis då de sökande var jämngamla eller då de inte vuxit upp tillsammans i den släktposition som de senare hamnat i. Den hierarkiska relationen mellan förälder och barn och den vördnad som följde med denna, framstår här som en orubblig princip som ansågs vara viktig att upprätthålla, oavsett om de faktiska förhållandena utgjorde ett hot mot den eller ej. För den styrande eliten var det tydligen viktigare att försvara *idén* om föräldraauktoriteten snarare än att förhålla sig till den sociala realiteten.

Noter

1. Vadstena landsarkiv (VLA), Göta Hovrätts Arkiv (GHA) 1716, BIIA:25, nr 242; GHA 1715, AII:10, d. 14 dec, s. 814 f.
2. Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam: ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880* (Lund, 1997), s. 114 f.; Malin Lennartsson, *I säng och säte: relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland* (Lund, 1999), s. 156 f.; Även för norskt vidkommande var sedvanan liknande den i Sverige. Se Kari Telste, *Brutte løfter: en kulturhistorisk studie av kjønn og aere 1700–1900* (Oslo, 1999), s. 94 f.
3. VLA, GHA 1716, BIIA:25, nr 242.
4. Kroppsstraffen var vid den här tiden könsmässigt indelade och spöstraffet var förbehållet män medan kvinnor fick slita ris.
5. I domböckerna dyker det upp flera fall där de åtalade påstår sig inte ha vetat att deras relation var mer förbjuden, än vad en vanlig utomäktenskaplig sexuell relation var. Se t.ex. VLA, GHA, 1695, BIIA:5, nr 129; 1698, BIIA:8, nr 155; 1702, BIIA:12, nr 79 och nr 95; 1703, BIIA:13, nr 72; 1706, BIIA:16, nr 131 och 132; 1704, BIIA:14, nr 22; 1708, BIIA:18, nr 85; 1710, BIIA:20, nr 30.
6. Alberto C. Serrano & David W. Gunzburger, "An historical perspective of incest", *International Journal of Family Therapy*, 1983, 5:2, s. 72 f.
7. Alan H. Bittles, *Consanguinity in Context* (Cambridge, 2012), s. 37.
8. Marie Lindstedt Cronberg, "Lag, moral och samhällsdiskurs", i Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg (red.), *Offer för brott: våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid* (Lund, 2002), s. 61; Rudolf Thunander, *Förbjuden kärlek: sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige* (Stockholm, 1992), s. 13 f.

9. Göran Inger, *Svensk rätts historia* (Malmö, 1997), s. 264.
10. Christopher H. Johnson & David Warren Sabean, "Introduction", i Christopher H. Johnson & David Warren Sabean (red.), *Sibling Relations and the Transformations of European Kinship, 1300–1900* (New York & Oxford, 2011).
11. 1810 infördes officiell möjlighet att söka dispens för flera svågterskapsrelationer. 1845 och 1872 liberaliserades kusinrelationer respektive svågterskapsrelationer i sidled. *Svensk Författnings-Samling för 1872*, nr 27; *Sveriges Rikes Lag. Gillad och antagen på riksdagen år 1734. med tillägg af de stadganden, som utkommit till den 27 januari 1872, jemte bibang, innebärande vidlyftigare författningar, hvilka icke kunnat i lagboken införas* (Stockholm, 1872), Giftermålsbalken, 2 kap. § 5.
12. Formellt sett ansågs svågterskapsbandet upprättas i samband med den sexuella akten varför förbudet också innefattade alla utomäktenskapliga relationer med två inbördes besläktade personer.
13. Den katolska kyrkans incestförbud inkluderade under tidig medeltid släktskap ända upp till sjunde släktled. Efter 1215 minskade de förbjudna leden till fjärde led, men även detta var långt mer än vad som definierades som förbudet enligt Bibeln eller enligt den romerska lagen. Charlotte Christensen Nugues, "Äktenskap och familj", i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturbistoria: medeltiden* (Lund, 2004), s. 313.
14. Mar Jónsson, "Defining incest by the word of God: Northern Europe 1520–1740", *History of European Ideas*, 1994, 18:6. DOI: [http://dx.doi.org/10.1016/0191-6599\(94\)90340-9](http://dx.doi.org/10.1016/0191-6599(94)90340-9); Rudolf Thunander, *Hovrätt i funktion: Göta hovrätt och brottmålen, 1635–1699* (Stockholm, 1993), s. 264 f.; Bo H. Lindberg, *Praemia et Pona: etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid* (Uppsala, 1992), s. 1 f., 28–32, 69–71 och 77 f.
15. *Sveriges Rikes Lag. Gillad och Antagen på Riksdagen Åbr 1734* (Stockholm, 1808), Giftermålsbalken, 2 kap. 1–9 §§; Missgärningsbalken, 58 kap. 1 §, samt 59 kap. 1–9 §. Släktskaps närhet räknades i antal led från den gemensamma anfadern. I praktiken innebar det i stort sett att ett hopp i vertikal eller horisontell riktning i ett tänkt släkträd symboliserade ett släktled. Undantaget var "andra led svågterskap" där släktskapet definierades som andra led dels då man rörde sig två steg i samma riktning i släkträdet (t.ex. *bustrus kusin*) och dels då släktskapet skapades via två olika äktenskap (t.ex. *bustrus styvmor*). I äldre tid syftade termen "syskonbarn" oftast på "förälders syskons barn" eller vad vi i dag vanligen kallar "kusin". För att minska risken för missförstånd har jag valt att konsekvent använda "syskonbarn" i betydelsen " eget syskons barn" medan "kusin" alltid betecknar "förälders syskons barn". Undantaget är direkta citat där syskonbarn kan förekomma med den äldre definitionen. Detta klagörs i så fall med den moderna definitionen inom klammer.
16. Dispensmöjligheten utnyttjades främst av medlemmar från de övre samhällsskikten. Se t.ex. Christensen Nugues 2004, s. 314.
17. Detta gällde alltså även för svenskt vidkommande före reformationen. För svenska dispensansökningar under senmedeltiden, se Kirsi Salonen, *The Penitentiary as a Will of Grace in the Late Middle Ages: The Example of the Province of Uppsala 1448–1527* (Saarijärvi, 2001).

18. I kungens frånvaro kunde beslut fattas av det kungliga rådet.
19. Christer Winberg, *Grenverket: studier rörande jord, släktskapssystem och ståndsprivilegier* (Stockholm, 1985), s. 40 f.
20. Henrik VIII drev t.ex. igenom en liberalisering av kusinäktenskap i England då han ville gifta sig med kusinen till en av sina tidigare hustrur. Se Adam Kuper, *Incest and Influence: The Private Life of Bourgeois England* (Cambridge, 2009), s. 60 f.
21. Winberg 1985, s. 41.
22. *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åbr 1528. in til 1701 angående justitiæ och executions-äbrender, med een förteckning på stadgarne främst, och ett fulkommeligit orda-register efterst wid wercket öfwer thes : innehåld; uppå hans kongl. may:tz allernådigste befalning och privilegier, til thet almänne bästas tjenst, och hwars och ens särskilte nytto, sålunda med flitj samlade, och genom trycket i dagzliuset befordrade* = av = Job. Schmedeman (Stockholm, 1706), s. 702.
23. *Kongl. stadgar...*, 1706, s. 724.
24. Winberg 1985, s. 41, och där angiven litteratur.
25. Se t.ex. RA, Stockholm, JR, BoA, Nils Creutman och Anna Maria von Chérman 27/6 1722 (hustrus brors änka); Göran Borg och Adriana Fineman 8/3 1727 (halvsyskonbarn); Nils Arvidsson och Ingeborg Bengtsdotter 3/6 1730 (kusin); Christian Månsson och Boel Svensdotter 9/6 1730 (halv-kusin); Nils Larsson och Ingrid Rasmusdotter 25/2 1780 (kusin); Holsten Wernesson och Anna Catharina Rystrand 29/3 1780 (hustrus halv-syskonbarn).
26. Domkapiteln var kyrkliga domstolar som mestadels hanterade religions- och äktenskapsärenden, även kallade *konsistorium*. Enbart Skara domkapitel (SD) fick drygt tre förfrågningar per år i början av 1700-talet.
27. Landsarkivet i Göteborg (GLA), SD, Protokoll, AI:30, 18/6 1713, nr 3; 15/3 1711, nr 22; 24/11 1711, nr 13; 19/4 1711, nr 2; 24/2 1713, nr 22.
28. GLA, SD, Protokoll, AI:33, 16/4 1729, nr 14; AI:34, 7/11 1733, nr 3; AI:34, 16/1 och 23/1 1734, nr 6 och nr 3.
29. Se t.ex. GLA, SD, Protokoll, AI:31, 31/1 1722, nr 1 (förälders kusin); AI:34, 22/7 1730, nr 21 (förälders kusin).
30. GLA, SD, Protokoll, AI:30, 11/1 1711, nr 10. Syskonbarn är här ett äldre uttryck för kusin.
31. *Justitierevisionen* fungerade som den dömande avdelningen i *Rikets Råd* fram till 1789 då *Högsta Domstolen* grundades och övertog denna funktion. *Justitierevisionen* (nu kallat *Nedre Justitierevisionen*) fortsatte dock att bereda ärendena.
32. T.ex. Kungligt Brev (K.B.) 15/2 1738; K.B. 23/11 1738; K.B. 10/6 1741; K.B. 12/12 1744; K.B. 22/2 1749; K.B. 23/12 1752; K.B. 7/11 1754; K.B. 2/4 1761; K.B. 16/4 1761; K.B. 21/5 1761; K.B. 2/6 1767; K.B. 19/6 1768; K.B. 22/6 1768; K.B. 22/11 1769; K.B. 8/8 1774.
33. K.B. 26/6 1725; K.B. 6/10 1733; K.B. 22/6 1735.
34. RA, Stockholm, JR, BoA från konsistorium i Skara, 11/3 1730.

35. GLA, SD, Protokoll, AI:30, 8/2 1711, nr 2.
36. GLA, SD, Protokoll AI:34, 8/4 1730, nr 4. Dock dömdes de samtidigt till böter för sitt "otidiga sängalag".
37. Se t.ex. Marja Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna: från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet* (Stockholm, 1996), s. 139 f.; Kekke Stadin, "De starkaste banden", i Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria: stormaktstiden* (Lund, 2005), s. 375. Från myndigheternas håll fortsatte den äktenskapliga institutionen att uppfattas som en för samhället positiv grundpelare som man värnade om bl.a. i lagstiftningen långt in på 1900-talet. Inger 1997, s. 248.
38. Se t.ex. RA, Stockholm, JR, BoA, Carl Christeiernum och Agneta von Hyltén 25/4 1720 (hustrus kusin); JR, BoA, Nils Creutman och Anna Maria von Chérman 27/6 1722 (hustrus brors änka).
39. RA, Stockholm, JR, BoA, Nils Arvidsson och Ingeborg Bengtsdotter 3/6 1730 (kusin); JR, BoA, Jöns Andersson och Ingeborg Andersdotter 3/6 1730 (hustrus brors änka).
40. RA, Stockholm, JR, BoA, Nils Larsson och Ingrid Rasmusdotter 25/2 1780 (kusin).
41. RA, Stockholm, JR, BoA, Per Svensson och Anna Carlsdotter 17/3 1780 (kusin).
42. RA, Stockholm, JR, BoA, Emanuel Stråhle och Elisabeth Stråhle 16/5 1780 (kusin).
43. RA, Stockholm, JR, BoA, Johan Adolf Hedberg och Helena Sophia Hamisch 1/7 1801 (kusin).
44. RA, Stockholm, JR, BoA, Hans Knutsson och Pernilla Bengtsdotter 7/10 1801 (kusin).
45. RA, Stockholm, JR, BoA, Johannes Larsson och Greta Johansdotter 28/10 1801 (kusin).
46. RA, Stockholm, JR, BoA, Johan Adolf Hedberg och Helena Sophia Hamisch 1/7 1801 (kusin).
47. RA, Stockholm, JR, BoA, Peter Brunström och Anna Elisabeth Holmström 28/1 1801 (hustrus syster).
48. RA, Stockholm, JR, BoA, Nils Berg Andersson och Anna Maria Schultz 7/10 1801 (kusin).
49. RA, Stockholm, JR, BoA, Johannes Larsson och Greta Johansdotter 28/10 1801 (kusin).
50. Anna Nilsson, *Lyckans betydelse: sekularisering, sensibilisering och individualisering 1750–1850* (Höör, 2012), s. 152, 194.
51. RA, Stockholm, JR, BoA, Peter Brunström och Anna Elisabeth Holmström 28/1 1801 (hustrus syster).
52. RA, Stockholm, JR, BoA, Magnus Norling och Catharina Söderström 25/2 1780.
53. Jan Eric Almqvist (utg.), *Förrbeten till Sveriges Rikes Lag 1666–1686 med bidrag av statsmedel* (Uppsala, 1933), s. 113 f.

54. Kungligt Brev, 22/6 1768.
55. Kungligt Brev, 15/2 1738; 12/12 1744; 23/12 1752; 8/8 1774.
56. Andreas Marklund, *I hans bus: svensk manlighet i historisk belysning* (Umeå, 2004), s. 225 f.
57. *Protokoller hållne hos Ridderskapet och Adeln wid Riksdagen i Stockholm år 1809* (Stockholm, 1809), s. 1234 f., citat s. 1234.
58. Tidigare nämnda sämskmakare Magnus Norling (26 år) och hans styvfars änka Catharina Söderström (28 år) var möjligen bland de första som fick en sådan relation legaliserad. 1774 avslogs en ansökan mellan en man och hans styvfars änka, men 1780 godkändes Magnus och Catharinas ansökan trots att de stod i samma släktrelation med varandra. Jämför Kungligt Brev 8/8 1774 och RA, Stockholm, JR, Koncept, Magnus Norling och Catharina Söderström, 25/2 1780. Se även RA, Stockholm, JR, Koncept, Johan Emanuel Lundberg (22 år) och Beata Ulrica Lundberg (37 år) 26/7 1815 (styvfars änka).
59. Se t.ex. RA, Stockholm, JR, Koncept, Lars Boman och Christina Lindman 10/3 1780 (hustrus halv-syskonbarn); JR, Koncept, Per Persson och Catharina Jönsdotter 7/10 1801 (hustrus syskonbarn); JR, Koncept, Adam Quist och Anna Elisabet Stark 21/10 1801 (hustrus syskonbarn).
60. Se t.ex. RA, Stockholm, JR, BoA, Johan Assarsson (25 år) och Maria Jonasdotter (29 år) 24/4 1792 (farbrors änka); JR, Koncept, Per Wretman (24 år) och Elisabeth Nyman (44 år) 3/6 1801 (farbrors änka); JR, Koncept, Anders Ericsson och Maria Svendsdotter 13/5 1801 (halv-morbrors änka).
61. RA, Stockholm, JR, BoA, Johannes Håkansson och Brita Christina Jacobsdotter 13/5 1801 (morbrors änka).
62. RA, Stockholm, JR, Koncept, Johannes Håkansson och Brita Christina Jacobsdotter, 13/5 1801.
63. Enligt protestantiskt tänkesätt var endast förbud som explicit nämndes i Bibeln Guds förbud medan eventuella utvidgningar av förbuden sågs som världsliga. Se uttalande av t.ex. Johan Stiernhöök i *Förarbeten...*, 1933, s. 109 f.
64. De ekonomiska incitamenten bestod inte endast av adelns privatekonomi utan också av större strukturella förändringarna som skedde inom samhällsekonomin under andra halvan av 1700-talet. Se Winberg 1985, s. 4–6, 149.
65. Internationell forskning lyfter exempelvis fram flera kulturella och ideologiska skiftningar vid sidan om de strukturellt ekonomiska samhällsförändringarna från samma tid, vilka alla kan sägas ha bidragit på något sätt till ett förändrat äktenskapsmönster. Se t.ex. "Outline and Summaries", i David Warren Sabean, Simon Teuscher & Jon Mathieu (red.), *Kinship in Europe: Approaches to Long-Term Development, 1300–1900* (New York, 2007), s. 187 f.; David Warren Sabean, *Kinship in Neckarhausen, 1700–1870* (Cambridge, 1998), s. 73 f., 88; Leonore Davidoff & Catherine Hall, *Family Fortunes: Men and Women of the English Middleclass 1780–1850*, rev. ed. (London & New York, 2002), s. 215–225; Kuper 2009, s. 24–28, 243. I min kommande avhandling har jag för avsikt att på ett djupare plan analysera fler faktorer som påverkade den svenska utvecklingen.

66. Generellt sett har jag valt nedslag med 20–30 års mellanrum för att belysa den kontinuerliga förändringen under främst 1700-talet. Slutet av 1800-talet ligger egentligen utanför undersökningsperioden och därför blir nedslagen glesare. År 1810 blev det officiellt sett tillåtet att ansöka om dispens för svågerskapsrelationer i sidled varför jag har valt att göra något tätare nedslag före och efter denna förändring. År 1845 och 1872 liberaliserades kusinrelationer respektive svågerskapsrelationer i sidled vilket förklarar varför antalet ansökningar i dessa kategorier får ett abrupt slut.

Summary:

To Ask for the King's Permission to Marriage: Applications for Marriage between Relatives in Eighteenth Century Sweden

In early modern Western society regulations against incestuous relationships were primarily justified by religion, and kinship by blood and kinship by marriage were treated equally. In the seventeenth and eighteenth centuries Swedish law was among the strictest in these matters, and violations were often punished by execution. Simultaneously, it was possible to ask the king's permission for a dispensation for marriage between more distant relatives. During the second half of the eighteenth century the number of dispensation applications rose significantly, implying a turning point in attitudes. This article investigates arguments in dispensation applications and subsequent responses from decision holders. The aim is to illustrate how parallel values in society, apart from those of religion, affected the way different relationships were perceived.

The study shows that applicants used a range of arguments in persuading authorities that their relationships should be allowed. However, even though authorities took an interest in whether or not applicants were good Christians, and whether or not relationships were honourable (not carnal), there was one decisive factor for granting or denying the applications. If the applicants' family positions crossed different generations (e.g. man/uncle's widow) it was considered that the "natural parental respect" would be jeopardised and, irrespective of the applicants' ages, the application was denied.

Keywords: incest, kinship, marriage, dispensation, cousin marriages, values, social history, consanguineous marriages, affinal marriages.